

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ĮVAIZDŽIŲ SODAS *CHALECKIO DVINARYJE*¹ (1642)

Jolita Liškevičienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS

DAILĖTYROS INSTITUTAS

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

jolita.liskeviciene@vda.lt

Straipsnio tikslas – aptarti Švč. Mergelės Marijos simbolius, kuriuos savo kūrinyje naudoja LDK didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis. Jis sukūrė ir pateikė skaitytojui *Chaleckio dvinarį, arba Dvi Lelijų puokštes*, kurios simbolizuoja Marijos prigimtinių tobulumą ir antgamtinį prakilnumą. Knygelėje, išleistoje Vilniuje, tėvų bazilijonų spaustuvėje 1642 m., pateikiamas savitas Marijos įvaizdžių rinkinys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Mikalojus Kristupas Chaleckis, XVII a. pirmos pusės LDK literatūra (lotynų k.), devocinė literatūra, meditacijų knygos, emblema, Loreto Švč. Mergelė Marija, akatistas, Valkininkai, *Chaleckio dvinaris*

Straipsnio tikslas: aptarti Mikalojaus Kristupo Chaleckio parengtą knygą, išleistą „Vilniuje, Tėvų bazilijonų spaustuvėje, prie Švč. Trejybės bažnyčios, 1642 Viešpaties metais“ ir dedikuotą Švč. Mergelei Marijai: *Binarius Chalecianus sive duo Manipuli Liliorum...* (*Chaleckio Dvinaris, arba Dvi Lelijų puokštės*)². Visą

barokinį lotynišką tekstą į lietuvių kalbą išvertė Ona Daukšienė, kuri rengia mokslinį straipsnį apie šį kūrinį literatūriniu aspektu³. Šioje publikacijoje dėmesį telksiu į knygos emblemas, jų ikonografines prasmes, kelsiu raižinių dailininko klausimą.

Pirmoji kūrinio pavadinimo dalis – *Binarius Chalecianus* – nurodo į knygos autorių. Tai Mikalojus Kristupas Chaleckis (~1589–1653), amžių sandūroje mokslus pradėjęs Lietuvoje ir vėliau kartu su broliu Aleksandru juos tęšęs Leideno ir Paryžiaus universitetuose,

1 Straipsnis parengtas pagal LMT finansuotą mokslininkų grupės programą „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (MIP-035/2015, vad. Jolita Liškevičienė).

2 [Mikołaj Krzysztof Chalecki], *Binarius Chalecianus, sive duo manipuli Liliorum, voti, sacratiq[ue] sanctissimae Puerperae Dei. Videlicet: Manipulus, in Abyssu Dei, supernaturalis Excellentiae Mariae. Alter: Manipulus, in Aprico Naturalis, ac Moralitatis Perfectionis Mariae*, Vilnae: In Officina Typographica Patrum Basilianorum ad Edem SS. Trinitatis, 1642, p. [16], 55, 56–112.

3 Ona Daukšienė, versdama šį sudėtingą, barokine kalba parašytą kūrinį, atkreipė dėmesį, kad jo struktūra atitinka graikiško akatisto formą; šis atradimas bus plačiau pristatytas rengiamoje mokslinėje šaltinio publikacijoje, numatytoje išleisti 2018 metais.

buvęs „Justo Lipsijaus mokiniu“⁴. Keletą metų trukusi Chaleckio kelionė po Europą turėjo ne vien mokslo ir edukacijos tikslų, bet ir buvo pažintinė, piligriminė. Jis apkeliavo Vokietiją, Ispaniją, Portugaliją ir Nyderlandų kraštus⁵, o būdamas Italijoje pirmiausia aplankė „Švč. Mergelės Marijos žemiškąjį namelį Lorete“ ir Šventąjį Sostą Romoje⁶. Didikas rašė lotyniškai (įterpdavo frazių graikiškai) ir lenkiškai, gerai mokėjo keletą užsienio kalbų⁷. Grįžęs į Lietuvą, tarnavo tėvynei, bet jo įgytos žinios ir erudicija neleido ramiai eiti vien valstybinių ir diplomatinių pareigų: jis vis daugiau laiko skyrė rašymui, o antroje gyvenimo pusėje, atsisakęs kai kurių postų, atsidavė vien kūrybai.

Aptariamos knygos rengimas ir jos publikavimas siejamas su Chaleckio fundacija Valkininkuose, kur jis kartu su žmona fundavo pranciškonų vienuolyno filiją su Loreto Marijos nameliu, „žemiškuosius Dangaus Karalienės rūmus, kuriuose prasidėjo Pasaulio Išganymas“⁸. Valkininkų Loreto namelis pastatytas pagal romietiškąjį Loreto pavyzdį⁹. 1673 m. bažnyčios vizitacijoje minimas Loreto Švč. Mergelės Marijos at-

vaizdas, kurį – Marijos ir Jėzaus galvas – jau puošė si-dabrinės paaukuotos karūnėlės. Tad atvaizdas ir kny-gelė, kuriais pasirūpino pats fundatorius, buvo svarbios ten pradėto formuoti kulto dalys. Apie skulptūrinį ste-buklingąjį Švč. Mergelės Marijos atvaizdą ir jo aplinką Valkininkuose yra paskelbta išsamių tyrimų¹⁰, tad šia-me straipsnyje visą dėmesį sutelksiu į pačią knygą, jos sandarą ir simboliais perteikiamas emblemų prasmes.

Kaip ši knyga yra susijusi su Loreto Marijos litanija, kuri gimė ir buvo plačiai naudota Lorete, Italijoje, ir iš ten plito į visą Europą ir pasiekė Lietuvą? Loreto litanija buvo giedama prie Marijos atvaizdo – iš ten per piligrimystę plito į kitus kraštus. Loreto litanija greitai įgijo įvaizdintą pavidalą ir plito meno kūriniais. Pirmasis Loreto litanijos grafinis atvaizdas žinomas iš jėzuito Petro Kanisijaus penkių tomų veikalų apie Švč. Mergelę Mariją (1577)¹¹ [1 il.]. Nekaltai pradėtosios Marijos ikonografinį atvaizdą imta sieti su Loreto lita-nijos invokacijomis. Medžio graviūroje vaizduojama Marija yra apsupta saulės spindulių ir litanijos invoka-cijų simbolių, stovi ant pusmėnulio, apsikabinusi Vai-kelį Jėzų, kitoje rankoje laiko lelijos žiedą, Dievo Tėvo figūra ją laimina, jos atvaizdą supa 11 atskirų kreipi-nių-simbolių iš Šv. Rašto: „Skaisti kaip saulė“ (*Electa ut Sol*), „Graži kaip mėnulis“ (*Pulchra ut Luna*), „Jūros žvaigždė“ (*Stella Maris*), „Laukų gėlė“ (*Flos Campi*), „Dievo miestas“ (*Civitas Dei*), „Dovydo bokštas“ (*Turris Davidica*), „Pažymėtas fontanas“ (*Fons Signatus*), „Veidrodis be nuodėmės“ (*Speculum sine Macula*), „Uždaras sodas“ (*Hortus Conclusus*), „Dangaus vartai“ (*Porta Caeli*), „Vandens šaltinis“ (*Puteus Aquarum*). Po popiežiaus Klemenso VIII patvirtintos ir sunormintos

4 *Iustus Lipsius Europae Lumen et Columen*, edited by Tournoy, J. de Landstsheer, J. Papy, Leuven: Leuven University Press, 1999 (ser. *Supplementa Humanistica Lovaniensia*, 15), p. 4; Oskar Halecki, „Chalecki, Mikołaj Krzysztof“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937, p. 251; Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki. *Kompendium retoryczne, wstęp i opracowanie* Jarosław Nowaszczuk, Marek Skwara, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009 (ser. *Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia*, (813) 739), p. 18.

5 [Mikołaj Anton Junosz Galecki], *Strzala wieczny szczęśliwości kresv dopędzaiaca w Wybornym biegu pobożnego życia ... Pana P. Mikołaja Krzysztofa z Chalca Chaleckiego <...>, wystawiona w Kazaniu pogrzebowym dnia 11 Wrzesnia Roku P. 1653. w Cudownym Loretańskim Wolkinickim Panny Naświętszey Domeczku od niego fundowanym y zakonowi Braciej S. Franciszka Conuentualium oddanym, przez Wielebnego Oyca Mikołaja Antoniego Junosza Galeckiego Doktora Pisma S. <...>*, w Wilnie w drukarni OO. Bazylianow S. Trojcy, 1654, l. D.

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*, l. D2v.

8 Tojana Račiūnaitė, „Stebuklingas atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2009, t. 52: *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, sudarytoja Dalia Klajumienė, p. 17.

9 *Ibid.*, p. 17.

10 Tojana Račiūnaitė, „Stebuklingas atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, Tojana Račiūnaitė, „Valkininkų Loreto atvejis: Švč. Mergelės Marijos statulėlė ir jos aplinka“, in: *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 323–334.

11 [Petrus Canisius], *De Maria Virgine Incomparabili, et Dei Gentrice Sacrosancta. Libri quinque <...>. Autore D. Petro Canisio Societatis Iesu Theologo, Ingolstadii, 1577*, p. 589.

Loreto litanijos, Marijos atvaizdą ėmė supti 21 simbolis. Marijos atvaizdą dailėje papildė įvaizdžiai: „Teisybės paveikslas“ (*Speculum iustitiae*), „Išminties sostas“ (*Sedes sapientiae*), „Dvasios indas“ (*Vas spirituale*), „Garbės indas“ (*Vas honorabile*), „Įstabusis maldingumo indas“ (*Vas insigne devotionis*), „Paslaptingoji rožė“ (*Rosa mystica*), „Balčiausiasis bokštas“ (*Turris eburnea*), „Aukso namai“ (*Domus aurea*), „Sandoros skrynja“ (*Foederis arca*), „Aušros žvaigždė“ (*Stella matutina*). Šis ikonografinis tipas imtas vadinti Loreto Marijos atvaizdais ir plito dailėje, daugiausia grafikoje, tapybos drobėse, sienų freskose.

Manyta, kad *Chaleckio dvinaris* sudarytas remiantis Loreto Švč. Mergelės Marijos litanija. Tačiau, išvertus kūrinių į lietuvių kalbą, jos vertėja ir literatūros tyrinėtoja Ona Daukšienė atkreipė dėmesį, kad kūrinys savo struktūra atitinka Apreiškimo Švenčiausiajai Dievo Gimdytojai Akatistą. Akatistas yra vienas gražiausių bažnyčios kūrinių – tai himnas, skirtas Dievo Motinai, aukščiausias jos pašlovinimas, teologijos ir Marijos dvasingumo kūrinys, pilnas gražiausių invokacijų, giedamas atsistojus priešais paveikslą. Tai viena iš Marijos maldingumo formų, nusistovėjusių bizantinėje tradicijoje, išsiskirianti ne tik ypatinga giedojimo forma, bet ir struktūra.

Akatisto himną sudaro 24 dalys, t. y. dvylika kondakų (teologinė mintis ar pasakojimas iš Kristaus gyvenimo, užbaigiamas priegiesmiu *Aleliuja*) ir dvylika oikų (graikiškai *oikos* reiškia namelį; kitaip – Marijos pasveikinimų ir pašlovinimų, užbaigiamų priegiesmiu: *Sveika, sužadėtine Marija*). Pirmoji dalis apima istoriją ir tikėjimą, yra skirta žemiškajam Marijos gyvenimui (nuo Apreiškimo iki Kristaus vaikystės), antroji dalis susijusi su dangišku Marijos gyvenimu, Marijos vaidmeniu Išganymo istorijoje, labiau accentuojant kristologinę ir ekleziologinę plotmes. Tad himnas kartu yra ir kristologinis, ir mariologinis¹². XII a. nusistovėjo 24 Marijos gyvenimo įvykių ciklas

12 *Apreiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 5.

1. Loreto Marijos atvaizdas iš P. Kanisijaus knygos, in: *De Maria Virgine Incomparabili...*, Ingolstadii, 1577, p. 58

Image of Our Lady of Loretto from Petrus Canisius's book

ir jų ikonografija, paplitusi bizantinių bažnyčių sienų dekore¹³. *Chaleckio dvinaris* akivaizdžiai išlaiko himno struktūrą, 24 jo dalys skirstomos į dvi dalis po dvylika, o kiekviena invokacija turi dar tris dalis (nektaro lašus) su gilesniais apmąstymais, meditacijomis.

Akatistai LDK buvo naudojami ne vien stačiatikių, bet ir unitų bažnytinėse tradicijose. *Chaleckio* knyga atspindi LDK stačiatikių liturgines tradicijas, kurios

13 Alexandra Pätzold, *Der Akathistos-Hymnus: die Bilderzyklen in der byzantinischen Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*, Wiesbaden: Steiner Franz Verlag, 1989.

2. Apreiškimo angelo iliustracija,
iš *Chaleckio dvinario*, p. [A2]

Illustration of the Angel of Revelation
from *Chalecki's Binary*, p. [A2]

formavosi veikiamos lotyniškosios liturginės tradicijos XV–XVII amžiais. Anksčiausią spausdintą šios tradicijos liudijimą aptinkame Pranciškaus Skorinos *Mažojoje kelionių knygelėje* (Vilnius, 1522), kurioje buvo atspausintas slaviškasis *Akatistynas*, t. y. paskelbti aštuoni akatistai bažnytine slavų kalba, iš kurių 7 sudaro savaitinį ciklą¹⁴. Du iš pateiktų aštuonių akatistų sukūrė pats Skorina: jų posmų pirmosios raidės sudaro akrostichus, kuriuose įrašytas autoriaus vardas¹⁵. Skorinos *Akatistyno* egzemplioriai plačiai vartoti LDK teritorijoje ir už jos ribų, plito jų nuorašai. Tad galime

14 Sergejus Temčinas, „Skorina ir Lietuva. Mažoji kelionių knygelė ir Apaštalų darbai ir laiškai“, in: *Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500*, sudarytojas Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017, p. 74.

15 *Ibid.*, p. 75.

daryti prielaidą, kad Chaleckis žinojo Skorinos darbus ir raštiškai įtvirtintą jų sklaidą, jam taip pat buvo artima Vilniuje gyvavusi šios liturgijos tradicija. Itin šią tradiciją puoselėjo unitai – kiekvieną penktadienį giedodavo akatistą prie Vilniaus Dievo Motinos ikonos Švč. Trejybės unitų cerkvėje¹⁶.

Knyga dedikuota Švč. Mergelei Marijai, joje yra 24 Marijos invokacijos-slėpiniai, kurie atitinkamai skiriami į dvi dalis – žemiškąją ir dangiškąją Marijos gyvenimą arba, kaip vadina Chaleckis, dvi puokštes: „Puokštė Dievo bedugnėje, antgamtinio Marijos prakilumo, ir puokštė saulės šviesoje, prigimtinio ir moralinio Marijos tobulumo“. *Chaleckio dvinaris* – dviejų dalių emblematis pobūdžio spaudinys; kiekviena dalis turi po 12 emblemų, kurių kiekviena atitinkamai turi po lemą, vario raižinio ikoną, kurioje išraižyta inskripcija, ir prozinę subskripciją. Šią įprastą tridale kompoziciją papildo atskira citata su išplėtotu proziniu paaiškinimu ir dar trys apmąstymai-meditacijos. Tad tekstas daug sudėtingesnis nei kiek įprasti XVII a. iš emblemų sudaryti rinkiniai: jame jungiasi Marijai skirtos invokacijos, emblemos, maldos ir meditacijos.

Kodėl Chaleckis Marijai parinko leliją, o ne tam laikui įprastesnį Marijos simbolį – rožę ir po ja slypinčią rožinio maldingumo tradiciją? Krikščionybėje lelija yra tyros, skaisčios meilės simbolis, turintis gilią, iš Šv. Rašto ateinančią tradiciją. Apreiškimo Marijai siužete šv. arkangelas Gabrielius vaizduojamas su Lelija rankose, lelija yra ir Marijos tėvų – Joachimo ir Onos – simboliai. „Laukų lelijos“ Jėzaus pamoksle ant kalno giriamos už nuoširdų atsidavimą Dievui, jos tapo ir daugelio šventųjų atributu. Slėnis, kuriame žydi lelijos, simbolizuoja nusileidimą iš dangaus į gelmę, yra dvasinių jausmų, žinių ir vaisingumo simbolis¹⁷. Savo kūriniui rinkdamasis leliją kaip visa jungiantį kūrinio elementą, Chaleckis pateikia ir tokią argumentaciją:

16 Rūta Janonienė, „Vilniaus Dievo Motinos ikona ir jos kultas Švč. Trejybės cerkvėje“, in: *Menotyra*, 2017, Vilnius, t. 24, nr. 1, p. 12.

17 Udo Becker, *Simbolių žodynas*, vertė Laima Bareišienė, Vilnius: Vaga, 1995, p. 239.

Lelija žydi bedugnėje; Žydi saulės šviesoje; Gėlės žiedas iš amžinybės Marija; Gėlės žiedas laike Dievo Gimdytoja; Visa sudievintoji; Šviečia šviesiau už saulę; Ryškesnė už angelų skaistumą; Pranokstanti šventųjų spindesį; Saulė, gimdanti Saulę; Žemė, dainanti Dangų; Gėlė, auginanti žiedą; Tai, kas žmogiška, pasiglemžia bedugnė; Tai, kas dieviška, išeina į saulės šviesą; Nuo slėpinio svorio: Jutimas silpsta, Protas temsta, Supratimas miršta; Angelų mokykla nutyla; Vienintelio Tikėjimo gana.¹⁸

Tad lelija – pagrindinis simbolis, tapęs viso leidinio emblemų jungiamuoju elementu, leitmotyvu ir giliu teologiniu Marijos įvaizdžiu. Lelija vaizduojama visose leidinio emblemose. Kūrinio struktūrą atskleidžia pirmoji viso puslapio leidinio iliustracija [2 il.]. Vario graviūroje matome sąmoningai išskirtas dvi sferas: žemės, kur vaizduojamas kalnelis, ir dangaus – su paryškintu debesų sluoksniu. Kompozicijos centre – angelas, nurodantis į Apreiškimo angelą, vaizduojamas virš žemės ir žemiau debesų, kurio beerdviškumą žymi jį gaubiantys sluoksniai – kūno mandorla, galvos nimbas ir pėdos debesų pagalvėje. Svarbi šio angelo perduodama žinia: jis abiejų rankų pirštais rodo į dvi lelijų puokštes – vieną augančią žemėje, kitą – šviečiančią danguje. Jų reikšmes pabrėžia įrašai: viršuje „Čia išaukština“, apačioje „Čia duoda vaisių“. Po raižiniu – citata iš Izaijo knygos:

Kaip lelija jinai žydėte sužydės ir džiūgaute džiūgaus laiminga. (Iz 35,2)

Po iliustracija atspaudžiamas „Angelo kreipimasis ir svetingas priėmimas“, išplečiantis iliustracijos prasmę ir atskleidžiantis esminį visos knygos slėpinį – Marijos pašlovinimą:

18 Binarius Chalecianus, p. A2.

3. Pirmos dalies pirmoji emblema
„Šventykla, kurios smilkalai dvelkia Meile“, p. 1

First emblem of the first part
“Temple with Love-Scented Incense”, p. 1

Pakils iš rausvo molio Lelija; savo kvėpalų grožyje; ir bus džiaugsmui karalių, ieškantiems užsieninių [kvėpalų]. Mergeliškumui prilygs skaisčiu baltumu, o jos nektaras – aromatų dvelksmu. Dangų atvers šlovės skambesiu tarp tautų; užžengs aukštyn, idant paskleistų, kas dieviška; ir bus žiedas pranašingų ženklų, dieviškojo žemdirbio, jos vardas sunkus: AIRAM [=MARIA].¹⁹

Iliustracijos kitoje pusėje atspausti žodžiai tampa įžanga į patį kūrinį ir atskleidžia pagrindinį jo tikslą:

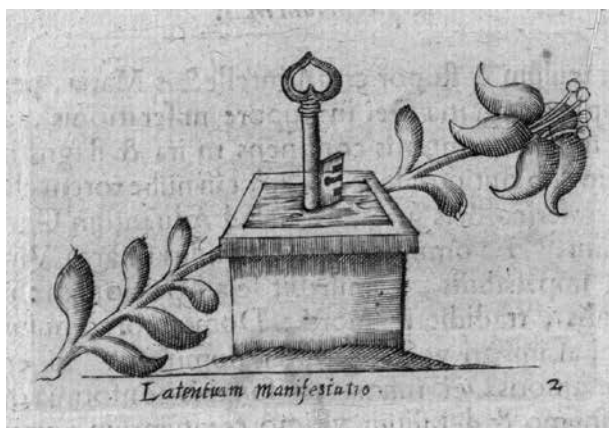
Kitados pranašingas dvinaris: Čia šventas. Skaisčiai spindi lelijomis. Žydi skaisčiu spindesiu. Gėlės žiedą želdina. Želdiniu išlieja išganymo slėpinius.²⁰

Šie Išganymo slėpiniai sugulė į dvi knygos dalis. Pirmoji dalis vadinama „Lelijos iš puokštės bedugnėje“ ir joje vaizduojami žiedai iš žemiškojo Marijos gyvenimo, sudėti į 12 emblemų puokštę.

Pirmoje emblemoje pavadinimu „Šventykla, kurios smilkalai dvelkia Meile“ vaizduojamas ugniakuras,

19 Ibid., p. A2.

20 Ibid., p. A2v.

4. Antroji emblema

„Gelmė su paslapčių raktu“, p. 6

Second emblem “Depths Holding a Key to Secrets”, p. 6

žaiždras, jame atvertos dureslės su degančios širdies – karšto pamaldumo ir atsidavimo – simboliu centre [3 il.]. Virš jo kyla ugnis ir gausūs debesingi dūmai su lema: *Ardoris Ardor* („Kaitros kaitra“). Epigramoje išplečiama emblemos prasmė:

Auksakalys savo liejamai masei suteikia formą. Taip ir žmogaus širdis paruošiama Dievo Meilės žaizdre: tampa Dievo nešiotja. O pats žaizdras yra Marija.²¹

Emblemoje vaizduojami du simboliai – širdies, krikščioniškos meilės ir tikėjimo, ir ugnies, apšalymo ir atsinaujinimo²². Marija – tai žaizdras, iš kurio kyla tikėjimas. Šiame žaizdre varvantys trys Marijos lelijos nektaro lašai atgaivina ir atnaujina „bežūvantį pasaulį“, dalyvauja „Žodžio Įsikūnijime“ ir teikia malonių.

Akatisto 3-io oiko kreipinys į Mariją „Sveika, maldos smilkale kvapnusi“²³ susisieja su šios emblemos pavadinimu. Chaleckio tekste pateikta nuoroda

21 *Ibid.*, p. 1.

22 Dalia Ramonienė, *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 293, 310.

23 *Apreiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 21.

į Kanisijaus veikalą²⁴ aktualizuoja visą XVI a. pab.–XVII a. pr. Marijos atvaizdų gynimo katalikišką aplinką, taip pat nurodo ypatingą Marijos reikšmę Išganymo istorijoje, jos dvejopą prigimtį ir begalinę reikšmę tikėjimo akivaizdoje. Marija – kaip meilė, kurios „karštis – ugnies ir liepsnų karštis“ (Gg 8,6).

Antroje emblemoje pavadinimu „Gelmė su paslapčių raktu“ vaizduojamas šulinys, sklindinas vandens, ir raktas virš jo [4 il.]. Šaltinis dažnai siejamas su dieviškosios paslėpties gelme, o kvadratinės formos šaltinis ikonografijoje neretai laikomas rojaus įvaizdžiu, jie įrengiami vienuolynų kiemeliuose²⁵. Lema: *Latentium manifestatio* („Paslėptų dalykų Apreiškimas“). Epigrama išplečia vaizduojamųjų simbolių prasmes:

Vinys, persmeigiančios JĖZAUS kūną, yra jo kraujo požeminės talpyklos raktai; joje nuodėmių nuplovimo priežastimi tampa Dievo slėpiniai. Jų šulinys yra Marija.²⁶

Emblemoje Marija yra šulinys – apvalančios versmės talpykla, pagal Loreto litaniją – „Šulinys gyvųjų vandenų“, „Sodų šaltinis“; Kristus – tos talpyklos raktas, arba Kristus vinys (kitai tariant, Kristus Kančios įrankiai), tapę Kristaus Karalystės raktais. Ši invocacija yra akatiste: 8-as oikas skirtas Marijai – „Sveika, Kristaus karalystės rakte“²⁷, 1-as oikas – „Sveika, net angelų akimis neįžvelgiamoji gelme“²⁸.

Trečioji emblema įvardyta „Jūra, išsviedžianti išganyimo perlą“ [5 il.]. Ikonoje vaizduojama kriauklė su perlais. Lema: *Opulentiae pleonasmus* („Turtų perteklius“). Epigramoje plėtojamos dviejų simbolių – kriauklės ir perlų – reikšmės:

Laiminga vaisingoji empirinė kriauklė, Marija, kurios perlas, nukritęs iš dangaus, pasaulio žemėje gimęs, pranokstantis bet kokią kainą, atpirkimo

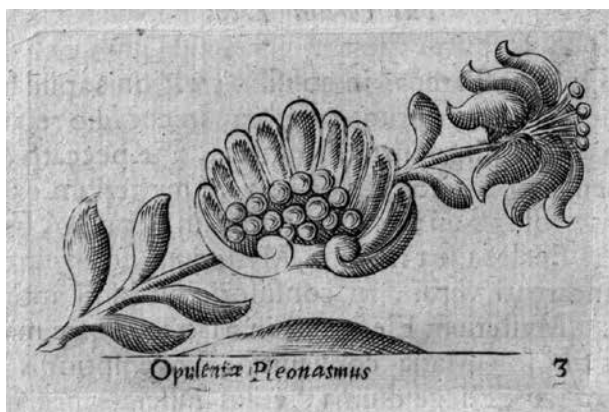
24 *De Maria Virgine Incomparabili* <...>, 1577.

25 Udo Becker, *op. cit.*, p. 271.

26 *Binarius Chalecianus*, p. 6.

27 *Apreiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 24.

28 *Ibid.*, p. 19.

5. Trečioji emblema „Jūra, išsviedžianti išgelbėjimo perlą“, p. 10

Third emblem “The Sea Tossing Up the Pearl of Salvation”, p. 10

kaina, brangakmenį pagimdęs brangakmenis; šioji yra Marija.²⁹

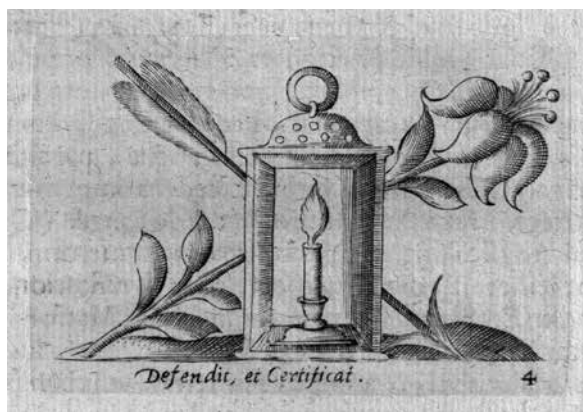
Kriauklė dailės ikonografijoje dažnai siejama su gimdymu, apvaisinimu ir vaisingumu, dėl to tapo meilės deivės atributu. Krikščioniškoje ikonografijoje kriauklė laikoma Marijos apvaisinimo simboliu, o perlas yra Kristus. Ši tradicija žinoma iš ankstyvosios krikščionybės veikalo *Fiziologas (Physiologus)*³⁰, kuriame yra toks pasakojimas:

Jūroje yra toks vandens gyvis, vadinamas purpurine kriaukle, jis pakyla nuo jūros dugno <...>, atveria burną ir geria dangišką rasą, saulės, mėnulio bei žvaigždžių spindulius ir taip iš aukštesniųjų šviesų pagimdo perlą <...>. Dvi kriauklės geldelės pusės simbolizuoja Senąjį ir Naująjį Testamentą, perlas – yra Išganytojas Jėzus Kristus.³¹

²⁹ *Binarius Chalcianus*, p. 10.

³⁰ Tai greičiausiai Aleksandrijoje II a. sukurtas graikiškai parašytas veikalas, kuriame trumpai apibūdinamos gyvūnų, augalų ir akmenų savybės, papildytos Šv. Rašto citatomis. Iš jo kilo daug viduramžiais paplitusios krikščioniškos simbolikos įvaizdžių (pagal: Udo Becker, *op. cit.*, p. 193–194).

³¹ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*, vertė Vilius Gibavičius, Vilnius: Mintis, p. 324.

6. Ketvirtoji emblema „Pagalbą teikiančioji, iš aukštybių neapleidžiančioji“, p. 15

Fourth emblem “She Who Provides Assistance and Never Abandons Us from Heaven”, p. 15

Pasak Jono Damaskiečio, „Dieviškasis žaibas iš dangaus įėjo į visiškai tyrą kriauklę, Dievo gimdytoją Mariją, o iš jos atsirado nepaprastai brangus perlas. Ji pagimdė perlą Kristų iš dieviškojo žaibo“³². Šia emblema iliustruojamos Marijos iščios, pagimdžiusios perlą – Kristų, kartu parodomas dvejopas jos prigimties slėpinys – žemiškosios ir dangiškosios jungtis. Akatiste 1-ame oike į Mariją kreipiamasi: „Sveika, nes esi dieviškojo įsikūnijimo iščios“³³. Emblemos ikonoje pavaizduotus 15 perlų galime traktuoti kaip tris Marijos gyvenimo dalis – garbingąją, skausmingąją ir šloviningąją, po 5 slėpinius, kurie sudaro Marijos gyvenimo apmąstymus, paremtus Marijos Rožinio maldingumu.

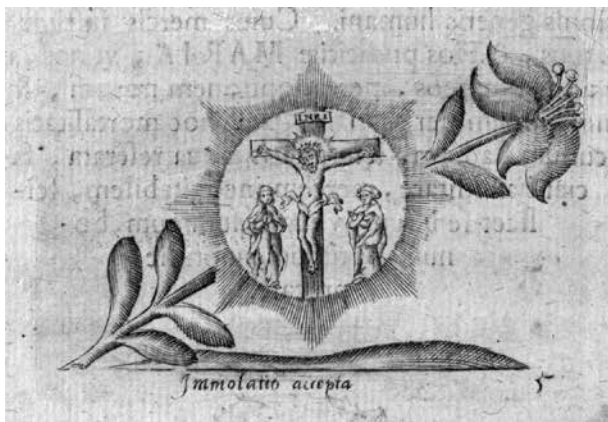
Ketvirtosios emblemos „Pagalbą teikiančioji, iš aukštybių neapleidžiančioji“ ikonoje vaizduojamas žibintas su žvake, už jo – sukryžiuoti strėlė ir lelija [6 il.]. Lema: *Defendit, et certificat* („Apgina ir patvirtina“). Epigrama:

Tikėjimo šviesa kyla iš šviesybių šviesos, uždanga prieš pirmąją nuodėmę išstatoma. Kuris šitai turi, gaus savo mainų malonės dalį.³⁴

³² *Ibid.*, p. 325.

³³ *Apreiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 19.

³⁴ *Binarius Chalcianus*, p. 15.

7. Penktoji emblema „Užtarėja, kas dieną paaukojanti sūnų“, p. 20

Fifth emblem “Intercessor Sacrificing Her Son Every Day”, p. 20

Marijos šviesą ir sielos skaidrumą simbolizuoja žibintas, o žvakė – žmogaus sielos simbolis³⁵. Per Mariją vyksta dvasiniai mainai – Sutaikymo, Atpirkimo, Išganyimo. Ji vadinama „dangaus ir žemės mainų aikšte“³⁶. Panašiai skamba akatiste 11-o oiko invokacijos: „Sveika, nes šviesą gausiai spinduliuojanti! Lyg šviesą nešanti žibintą tūkstantiems tamsybėje, Mes regime Švenčiausią Mergelę, Ji šviesą dvasinę įžiebus rodo kelią“³⁷. Strėlė dažnai simbolizuoja judesį, kuris peržengia duotas ribas, šiuo atveju tampa šviesos ir pažinimo simboliu, nukreiptu tiesiai į Mariją.

Penktosios emblemos „Užtarėja, kas dieną paaukojanti sūnų“ ikonoje išraižyta Nukryžiuojimo scena spindulių gloriijoje [7 il.]. Lema: *Immolatio accepta* („Priimta kraujo auka“). Šioje emblemoje vaizduojamas Marijos gyvenime numatyta kraujo auka, t. y. sūnaus Kristaus Nukryžiuojimas. Nektaro lašų tekste Marija vadinama „užtarimo gyduole“, „erdviąja nusižeminimo dirva“, „malonės izdo skirstymo tarpininkė“ ir pan. Epigrama:

35 Udo Becker, *op. cit.*, p. 323.

36 *Binarius Chalecianus*, p. 16.

37 *Aprėiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 18.

8. Šeštoji emblema „Skydas nuo Dievo rūstybės veido“, p. 24

Sixth emblem “Shield from the Face of Divine Wrath”, p. 24

Auka, išrinkta Tėvui, paskirta Sūnui, perkeista Šventajai Dvasiai. Dieviškoji vieno Dieviškumo valia virsta deginamąja auka, kurios atnašautoja [yra] Marija Užtarėja.³⁸

Šeštosios emblemos „Skydas nuo Dievo rūstybės veido“ ikonoje [8 il.] vaizduojamas skydas su lema: *Cohibitio poenae* („Bausmės sulaiikymas“). Epigrama:

Nutraukia teisingumo nepalenkiamumą, sulaiiko teisėtą Dievo rūstybę, suvaržo paleistą bausmę, ištuština demono strėlinę, meilingai sutaiko su Dievu nusidėjėlių kovotoja už žmogų Marija.³⁹

Marija kaip skydas – dailės ikonografijoje žinomas simbolis, paremtas Šv. Raštu⁴⁰, dailėje dažniausiai vaizduojama nuo paprasto skydo iki Marijos apsiaustoto⁴¹, po kuriuo globiami tikintieji. Loreto litanijoje yra invokacija: „Marija kaip apsaugos skydas“.

38 *Binarius Chalecianus*, p. 20.

39 *Binarius Chalecianus*, p. 24.

40 Apr 6,16–17; Ps 103(104), 29.

41 Marijos apsiaustui dailėje skirtas visas straipsnis: Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Po gailėtingosios Dievo Motinos skraiste: pilietinis sakralinio vaizdinio aspektas“, in: *Lietuvos menas permainų laikais*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002 (ser. *Kultūrologija*, 9), p. 94–109.

9. Septintoji emblema „Balzamas, kuriame – tūkstantis atnaujinimų“, p. 29

Seventh emblem “Balm of a Thousand Novelties”, p. 29

Septintosios emblemos „Balzamas, kuriame – tūkstantis atnaujinimų“ ikonoje vaizduojamas indas, primenantis komuninę su lema: *Fidelis apotheca* („Patikima vaistinė“) [9 il.]. Indas – davimo ir priėmimo įvaizdis, krikščionybėje Švč. Mergelė Marija, priėmusi Šventąją Dvasią, dažnai lyginama su indu⁴². Epigrama:

Žaizdą, senojo šerno iltimi sužeidusią pirmojo tėvo kūną ir sielą, išgydo vienintelė Marija, amžinojo balzamo nešiotoja.⁴³

Šernas pagal Šv. Raštą yra velnio įvaizdis, Viduramžiais išvirtinęs blogio simbolis, išgriaunantis Viešpaties vynuogieną⁴⁴. Šerno iltį kaip blogio įvaizdį panaudojo ir Tomas Akvinietis⁴⁵. Loreto litanijoje yra kelios panašios Marijos invokacijos, susijusios su indu: „Įstabusis maldingumo inde“, „Dvasios inde“, „Garbės inde“. Akatiste į Mariją kreipiamasi: „Sveika, inde išminties dieviškosios!“⁴⁶

42 Udo Becker, *op. cit.*, p. 94.

43 *Binarius Chalecianus*, p. 29.

44 Ps 79(80),14; Udo Becker, *op. cit.*, p. 266.

45 Antanas Maceina, *Saulės giesmė*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991 (ser. *Gyvoji dvasia*, 3), p. 27.

46 *Aprėškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 25.

10. Aštuntoji emblema

„Dievo džiugesys ir gėlė“, p. 34

Eighth emblem

“Joy and Flower of God”, p. 34

Aštuntosios emblemos „Dievo džiugesys ir gėlė“ ikonoje vaizduojamas pelikanas, graviūroje labiau primenantis rojaus paukštę, su lema: *Lauta voluptas* („Tyras džiaugsmas“) [10 il.]. Epigrama:

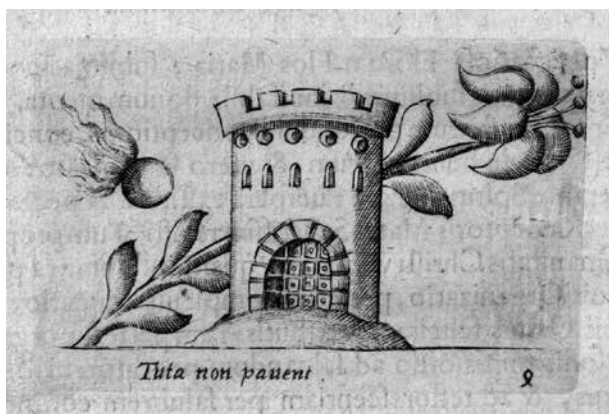
Dangiškojo pelikano krūtinės gelmė Marija. Kuriamo žmogaus išgelbėjimo medžioklė sėkmingai įvykdoma; nuodėmės savivalė skaistumo apynasriu pažabojama; Dievo ir žmonių džiugesys per tave, gėlė Marija, vaizduojamas.⁴⁷

Vario raižinyje akcentuojamas gėlės simbolis ir pelikanas, gerai žinomas krikščioniškoje ikonografijoje Kristaus pasiaukojamos meilės ir mirties simbolis⁴⁸, dailėje plačiai naudojamas nuo Viduramžių. Tomo Akviniečio himne į Kristų kreipiamasi žodžiais: „Mūsų Pelikane, Jėzau Viešpatie“⁴⁹. Šioje emblemoje pelikano, krauju maitinančio savo vaikus, krūtinės gelmė prilyginama Marijai.

47 *Binarius Chalecianus*, p. 34.

48 Udo Becker, *op. cit.*, p. 192.

49 Pagal: Ona Daukšienė, „*Chaleckio Dvinario* vertimas“, LMT mokslininkų grupės projektas: „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (MIP-035/2015, vad. Jolita Liškevičienė), 2017-10-08.

11. Devintoji emblema
„Apsaugos pylimas“, p. 38
Ninth emblem
“Rampart of Protection”, p. 38

Devintosios emblemos „Apsaugos pylimas“ ikonoje vaizduojamas mūro bokštas su stipriai užvertomis durimis ir į jį skriejančiu sviediniu [11 il.]. Lema: *Tuta non pavent* („Saugūs nebijo“). Epigrama:

Žmogaus apsauga nuo išorės [pavojų], Marijos giminytė, leidžia nebijoti griausmus svaidančiojo. Saugumas nuo vidaus [pavojų], Marijos apsaugos privilegija, suteikiama ir kančioje.⁵⁰

Apsaugos pylimas yra Šv. Rašto įvaizdis⁵¹. Loreto litanijoje naudojama invokacija „Dovydo bokštas“ (*Turris Davidica*) kaip saugus mūro statinio įvaizdis ir „Balčiausias bokštas“ (*Turris eburnae*) kaip tyrumo ir pastovumo simboliai⁵². Į Mariją akatisto 10-ame oike kreipiamasi: „Mūre tu esi, sveika mergystės tvirtovė“⁵³, 12-ame oike: „Sveika, Karalystės nenugriaunamasis mūre“⁵⁴.

Dešimtosios emblemos „Dieviškosios sėjos laukas“ ikonoje vaizduojamas rėtis, pro kurią byra grūdai:

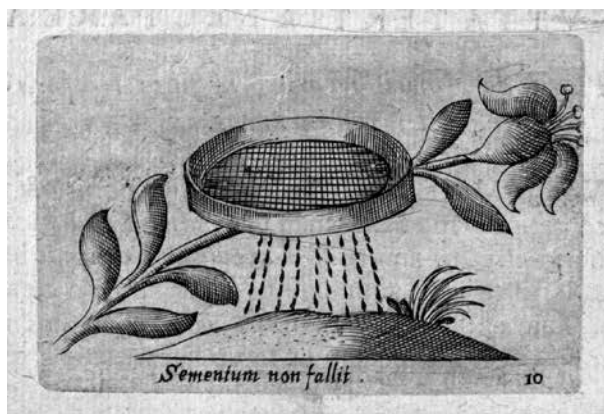
50 *Binarius Chalcianus*, p. 38.

51 Iz 26,1; Gg 4,4–6.

52 Udo Becker, *op. cit.*, p. 57.

53 *Aprėiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 28

54 *Ibid.*, p. 30.

12. Dešimtoji emblema
„Dieviškosios sėjos laukas“, p. 42
Tenth emblem
“Field of Divine Seeds”, p. 42

Sementum non fallit („Pasėlis neapgauna“) [12 il.]. Rėtis – rūšiavimo, atskyrimo ir paskirstymo simbolis; krikščioniškoje ikonografijoje siejamas su dieviškuoju teisingumu⁵⁵. Epigrama:

Dievo galestingumo rėtis, žmogiškumo ir dieviškumo sąlaja, rinktinių darbų grūdų kūlė, viso dangiškojo svirno asla Marija.⁵⁶

Kristaus kaip sėjėjo įvaizdis žinomas iš Šv. Rašto⁵⁷, Marijos kaip derlingos dirvos simbolis naudotas akatiste⁵⁸. Kristus kaip sėjėjas minimas akatiste, 10-ame oike: „Sveika, Tyrumo Sėjėją pagimdžiusi“⁵⁹.

Vienuoliktosios emblemos „Didžio sprendimo antspaudas“ ikonoje vaizduojama knyga su Kryžiaus ženklų ant viršelio ir užtiesta stula [13 il.]. Raižinyje

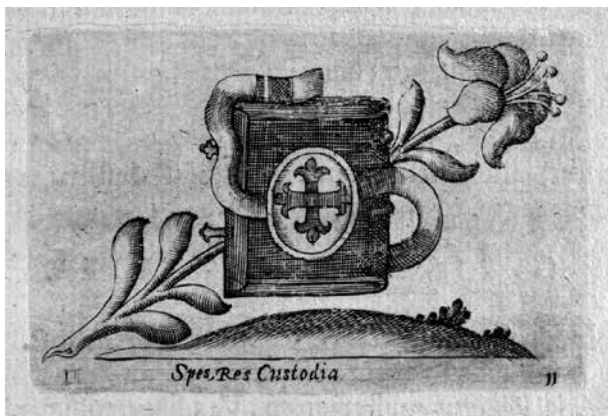
55 Udo Becker, *op. cit.*, p. 213.

56 *Binarius Chalcianus*, p. 42.

57 Mt 13,3–8.

58 *Marijos, Visų Karalienės, akatistas*: „Jos iščias gausingas, kaip derlingą dirvą...“, p. 16. *Aprėiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*: „Sveika, amžinųjų vaisių dirva!“, „Sveika, dirva, kuri galestingumo gausybę mums želdai!“, „Jos iščias gausingas kaip derlingą dirvą parodė jis visiems, kurie trokšta pjaut išganymą...“, p. 15.

59 *Aprėiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 28.

13. Vienuoliktoji emblema
„Didžio sprendimo antspaudas“, p. 47
Eleventh emblem
“Seal of the Great Decision”, p. 47

vaizduojamas Šventasis Raštas su lema: *Spes Res Custodia* („Viltis. Esmė. Apsauga“). Knyga yra gerai žinomas išminties, žinių, mokyto ir pasaulio vienovės simbolis; užversta knyga simbolizuoja Marijos skaisnumą⁶⁰. Šventasis Raštas ir gyvenimas pagal jį teikia amžinojo gyvenimo viltį, o Marija tampa tos vilties provaizdžiu. Stulą galime interpretuoti kaip nuodėmių atleidimą per Mariją. Epigrama:

Kas neatskleidžiama, turi antspaudą, tuo labiau dangiškieji; dangaus tėvynės gyvenime taip pažymimas ir šlovės žymę turi tas, kas nusprendžiamas esąs vertas; šitą antspaudą pirmoji atveria ir apreiškia Marija.⁶¹

Paskutinėje, dvyliktojoje, pirmosios dalies emblemos „Neapsakomų Dievo darbų jungtis“ ikonoje vaizduojamas varpelis, nuleistas iš Dangaus su lema: *Ligamen proficuum* („Pravartus raištis“) [14 il.]. Varpas dailės ikonografijoje – ryšio tarp dangaus ir žemės simbolis, primenantis būtinybę paklusti Dievo įstatymams. Krikščionybėje varpo garsai laikomi

60 Dalia Ramonienė, *op. cit.*, p. 158.

61 *Binarius Chalecianus*, p. 47.

14. Paskutinė – dvyliktoji – pirmos dalies emblema
„Neapsakomų Dievo darbų jungtis“, p. 51
Last, twelfth emblem of the first part
“Bond of Ineffable Works of God”, p. 51

dieviškosios visagalybės aidu, „Dievo balsu“⁶². Raištis simbolizuoja Mariją, netobulumų tvarkytoją ir užtarėją. Epigrama:

Sujungia ir išskiria; pasveria ir užbaigia, ir svarbą suteikia, sustiprina ir tvarius padaro žmonių reikalus Dievo akivaizdoje; visų netobulumą sutvarko Marija.⁶³

Paskutine pirmosios dalies emblema tarsi nutiesiamas kelias į Dangų, pabrėžiant žemės ir dangaus vienybę, jungtį, kuri ir yra Marija.

Antroji *Chaleckio dvinario* knygos dalis vadinama „Puokštė lelijų saulės šviesoje, prigimtinio ir moralinio Marijos tobulumo“⁶⁴. Marija šioje dalyje pristatoma teologiniame diskurse.

Antrosios dalies pirmosios emblemos pavadinimas: „Pirmasis amžinųjų dalykų matas“. Emblemos ikonoje vaizduojamas kubiliukas – metreta, atėniškasis skysčių talpos matas, iš kurio apačioje skleidžiasi

62 Udo Becker, *op. cit.*, p. 298–299.

63 *Binarius Chalecianus*, p. 51.

64 *Ibid.*, p. 56.

15. Antrosios dalies pirmoji emblema
 „Pirmasis amžinųjų dalykų matas“, p. 56
 First emblem of the second part
 “First Measure of Eternal Things”, p. 56

16. Antroji emblema
 „Parodyto gailestingumo apsiaustas“, p. 61
 Second emblem
 “Cloak of Exhibited Mercy”, p. 61

dūmai, o virš jo – užrašas graikiškai [15 il.]. Lema: *Plena plenitudo* („Pilna pilnatvė“). Emblemoje Marija pristatoma kaip malonių pilnas indas, skleidžiantis antgamtinės galias. Epigrama:

Nuolatinis indas, nuo amžių duodantis vaisių, ir slėptuvė Žodžio, nuolatos vykdančio žmogaus išganymą, yra Mergelės Marijos, Nelytėtosios, iščios. Dangiškųjų malonių, kurių reikia pasauliui, talpykla ir šarvuotė, per Mariją.⁶⁵

Antroji emblema pavadinta „Parodyto gailestingumo apsiaustas“ [16 il.]. Jos ikonoje vaizduojama stula ir plakimosi įrankiai, rimbas ir rykštė. Lema: *Exfasciata Bonitas* („Išrištas gerumas“). Rimbas ir rykštė yra jėgos ir nuteisiamosios galios simboliai⁶⁶, skirti kūno pagundoms suvaldyti ir nuodėmėms atbaidyti; šioje emblemoje kartu simbolizuoja Atgailos ir Sutaikinimo

65 *Ibid.*, p. 56. Talpykla ir šarvuotė (*contentum et panoplia*) atitinka indą ir slėptuvę (*vas et claustrum*). Anot Onos Daukšienės, „čia puikiai atsispindi Chaleckio stiliaus ‚dvinariškumas‘: nuolat ieškoma simbolių ir alegorijų atitikmenų, vienus vaizdinius atspindi kiti“ (pagal: Ona Daukšienė, *Chaleckio Dvinario* vertimas į lietuvių kalbą, 2017-10-08).

66 Udo Becker, *op. cit.*, p. 213.

Sakramentus. Stula – nemirtingumo simbolis⁶⁷, čia ji asocijuojama su Marija kaip tarpininke. Epigrama:

Atlygis už nuodėmę koks, jei ne rykštė? O kas rykštė, jei ne Dievo rūstybės veiksmas? O apsiaustas ir raištis, kad nebūtume plakami, yra Marijos nuopelnai.⁶⁸

Trečiosios emblemos pavadinimu „Atleidimo nuo skolos raštas, po nuopuolio“ ikonoje vaizduojamas dokumentas su penkiais kabančiais antspaudais [17 il.]. Lema nurodo: *Certificationis littera* („Patvirtinimo raštas“). Antspaudas dailėje – dieviškosios paslapties simbolis⁶⁹. Tekstas ant vaizduojamo popieriaus ritinio: „Aš Mergelė Marija, Joachimo. Dievo duktė. Nuolankiausia Kristaus Jėzaus Motina; iš Judos giminės, Dovydo namų. Visų krikščionių Globėja“. Lelijos trijų nektaro lašų tekste kalbama apie Marijos privilegiją teikti vaikams saugumą, ji – kaip motinos pavyzdys, gelbsti sielas ir savo užtarimu naikina kaltes. Epigrama:

67 Dalia Ramonienė, *op. cit.*, p. 291.

68 *Binarius Chalecianus*, p. 61.

69 Udo Becker, *op. cit.*, p. 20.

17. Trečioji emblema „Atleidimo nuo skolos raštas, po nuopuolio“, p. 65

Third emblem “Forgiveness of Debt after the Fall”, p. 65

Stokojanti atnaujinimo po Adomo ištrėmimo, trokštanti malonės po nuopuolio, verksminga po atimto nekaltybės drabužio, žmogaus prigimtis gavo atleidimo nuo skolos raštą iš savo atgaivintojos, Motinos Marijos.⁷⁰

Ketvirtoji emblema pavadinta „Kvapsnis, laimiantis sielų dovanas“ [18 il.]. Vario raižinyje vaizduojamos įvairios gėlės pintoje vazoje su lema: *Gloria Horti* („Sodo šlovė“). Gėlė dailėje – viską vainikuojančios baigties, esmės simbolis, krikščioniškoje dailėje – nuolankumo įvaizdis⁷¹. Trijų nektaro lašų tekste plėtojamos Marijos kaip rojaus gėlės, ašarų gėlės ir ištikimos sielos, Siono slėnio gėlės metaforos. Epigrama:

Gėlės žiedas, Adome nukirstas nuodėmių arklui, išdžiūvo. Gėlės žiedas, Kristuje apsireiškęs gyvenimui per Mariją. Rinkite žiedus.⁷²

Ši gėlės įvaizdį galima sieti su Marija – kaip invocacija „Laukų gėlė“ (*Flos Campi*) Loreto litanijoje.

70 Binarius Chalecianus, p. 65.

71 Udo Becker, *op. cit.*, p. 77.

72 Binarius Chalecianus, p. 68.

18. Ketvirtoji emblema

„Kvapsnis, laimiantis sielų dovanas“, p. 68

Fourth emblem “Odour Blessing Spiritual Gifts”, p. 68

Akatiste į Mariją kreipiamasi šiais žodžiais: „Sveika, negendamumo žiede, sveika, susivaldymo vainike, sveika, saldžiausių vaisių medis, ištikimuosius maitinanti“⁷³.

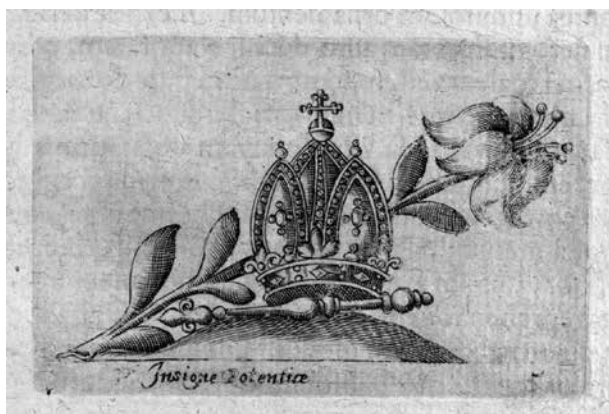
Penktoji emblema – „Visokios galios, po Dievo, mitra“ [19 il.]. Emblemos ikonoje vaizduojami du valdžios ir garbės simboliai – mitra ir regimentas – su lema: *Insigne potentiae* („Galios ženklas“). Dailininkas išmaniai išraižė vieną iš galios simbolių – vainikuojančią galvos apdangalą, imperatoriaus karūnos elementus (valdžios obuolys viršuje) sujungdamas su popiežiaus tiaros siluetu ir brangakmenių puošmenomis, taip akcentuodamas žemiškosios ir dangiškosios valdžios galias. Epigramos tekstas išplečia simbolio reikšmę:

Imperatoriškosios mitros aukštumą, visų karalysčių skeptrus pranoksta Mergelės šlovė. Kad nuo jos spindesio žemės skeptrai spindėtų, reikia melsti MARIJĄ.⁷⁴

Tekste plėtojamas Dievo Motinos valdžios simbolių – mitros ir skeptro išskirtinumas, nes Marija yra žemės galingųjų valdovų užtarėja, galinti padėti

73 *Aprėškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 23.

74 Binarius Chalecianus, p. 73.

19. Penktoji emblema
 „Visokios galios po Dievo, mitra“, p. 73
 Fifth emblem
 “Mitre of Every Power after God”, p. 73

20. Šeštoji emblema
 „Atgaivinimo šlovei vaisius“, p. 79
 Sixth emblem
 “Fruit of Revival for Glory”, p. 79

pelnyti jiems šlovę. Be Marijos pagalbos jų skeptrai ir imperatoriškosios mitros taip nespindėtų.

Šeštoji emblema – „Atgaivinimo šlovei vaisius“ [20 il.]. Emblemos ikonoje vaizduojamas rojaus vaisius, augantis iš žemės su lema: *Deliciosa refectio* („Saldus atgaivinimas“). Vaisius – brandos, baigto raidos ciklo simbolis⁷⁵. Akatisto 3-iame oike į Mariją kreipiamasi: „Sveika, amžinųjų vaisių dirva“⁷⁶, 7-ame: „Sveika, saldžiausių vaisių medi...“⁷⁷ Epigrama:

Kadangi vaisius įgalina ir prarasti, ir atrasti Rojų, reikia [ji] skinti nuo Marijos vaisingosios mergystės medžio.⁷⁸

Septintoji emblema pavadinta „Naujas persodinimas po nuopuolio“ [21 il.]. Emblemos ikonoje vaizduojamas sodinukas-medelis su lema: *Replantatio vitalis* („Gyvybę grąžinantis persodinimas“). Kita inskripcija – kairiame raižinio kampe, debesyje: *Transplantetur* („Tebus persodintas“). Sodinukas, skiepas simbolizuoja

⁷⁵ Udo Becker, *op. cit.*, p. 289.

⁷⁶ *Aprėiškimo Dievo Gimdytojai akatistas*, p. 21.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 23.

⁷⁸ *Binarius Chalecianus*, p. 79.

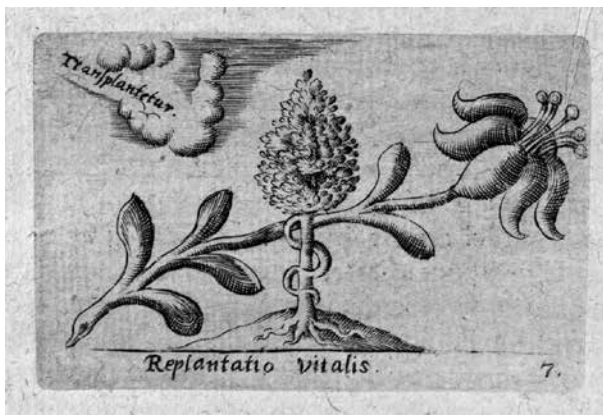
pasikeitimą, tobulėjimą, maloningai suteiktą dvasinį atsinaujinimą⁷⁹. Emblemos ikona tarsi perteikia siužetą: vaizduojamas medis skiriasi nuo paprastų augalų, nes savo dydžiu yra stipriai nutolęs nuo žemėje vešinių ir viršūne siekia dangų. Taip pat turi palinkėjimą – tebus persodintas ir danguje, t. y. amžinybėje. Tik Marija yra didelis augalas, kuri tinkamai suvienija žemiškus dalykus su dangiškaisiais, nuolat teikia dvasinį atsinaujinimą. Epigrama:

Kas prasideda iš dangaus, skolingi žemei. Kas kyla iš žemės, skirtini dangui. Taigi žemiškos širdies persodinimas danguje – per MARIJĄ.⁸⁰

Aštuntoji emblema – „Amžinosios motinystės trinaris“ [22 il.]. Ikonoje vaizduojami trys sodinukai-vynuogienojai, o vienas jų centre – su svogūnėliu (Kristus). Lema: *Filiatio stupenda* („Stulbinanti sūnystė“). Epigramose plėtojama Marijos sūnaus Kristaus ir jo „vaikų“ – tikinčiųjų – giminystė, nenutraukiamas, nuolat atsinaujinantis ryšys, Švč. Trejybės slėpinys. Vynuogė – gyvenimo ir pilnatvės, o krikščioniškoje

⁷⁹ Udo Becker, *op. cit.*, p. 236.

⁸⁰ *Binarius Chalecianus*, p. 84.

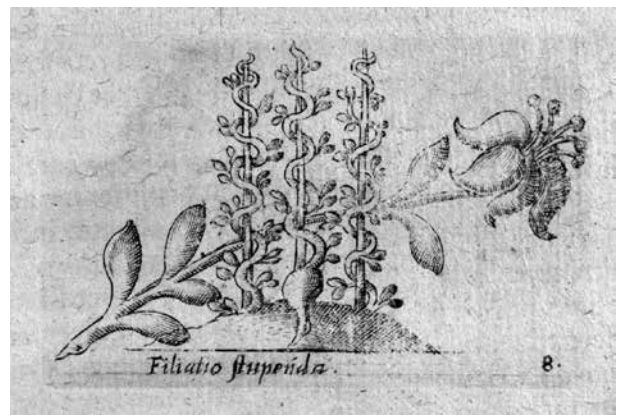

21. Septintoji emblema

„Naujas persodinimas po nuopolio“, p. 84

Seventh emblem

“Replanting after the Fall”, p. 84

22. Aštuntoji emblema

„Amžinosios motinystės trinarius“, p. 89

Eighth emblem

“Trinomial of Eternal Motherhood”, p. 89

ikonografijoje – ir atsinaujinimo simbolis. Kristus – kaip vynmedis, kurio gyvybingas kamienas palaiko tikinčiuosius kaip vynuogė savo šakeles; tas, kuris semiasi iš jo jėgų, gali išauginti tikrus vaisius⁸¹. Epigrama:

Amžinojo sodinimo vynuogienojas, Marija, kurios vynuogė – Kristus, išaugantis į slėpinių vynmedį; per visagalybę trejopas ir vienas, ir vienas trijuose; neregimųjų dalykų regimosios vienovės priežastis, Marija.⁸²

Devintoji emblema pavadinta „Įsiskverbimas, nepažeidžiant substancijos“ [23 il.]. Ikonoje vaizduojamas lęšis, per kurį kiaurai pereina saulės spindulys su lema: *Penetrationis imago* („Įsiskverbimo atvaizdas“). Krikščioniškoje ikonografijoje veidrodis yra pažinimo ir teisybės simbolis, dėl skaistumo laikomas šviesos šaltiniu, kartu simbolizuoja Švč. Mergelę Mariją, kurioje Dievas „atspindėjo“ savo paties paveikslą Sūnaus pavidalu⁸³. Šią ikoną galime sieti su Loreto litanijos invokacija „Veidrodis be nuodėmės“ (*Speculum sine macula*). Epigrama:

81 Udo Becker, *op. cit.*, p. 307.

82 *Binarius Chalecianus*, p. 89.

83 Udo Becker, *op. cit.*, p. 300.

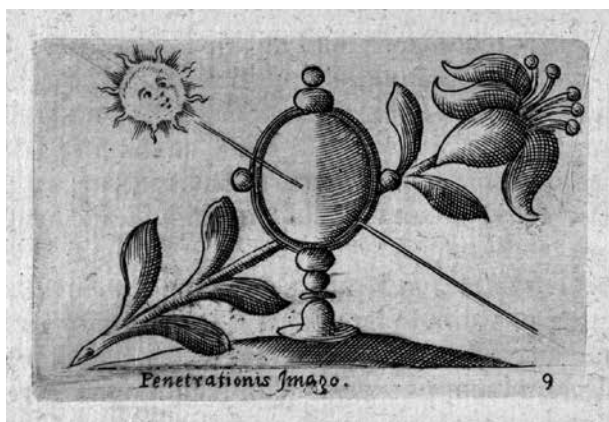
Kaip spindulys, siekiantis žemės širdį, nepraranda skaidrumo, – taip ir Marijos skaistybė, Dievo darbui pagelbstinti.⁸⁴

Dešimtoji *Chaleckio Dvinario* antros dalies emblema – „Amžinas malonių lašėjimas ir kanalas“ [24 il.]. Emblemos ikonoje vaizduojamas aštuoniomis srovėmis trykštantis malonių fontanas su lema: *Veniae fluenta* („Malonės srovės“). Ikonoje fontanas vaizduojamas kartu su šuliniu – tai tampa vandens gelmės simboliu. Fontanas – gerai žinomas krikščioniškas simbolis, Marijos ir Kristaus įvaizdis, nuolat teikiantis malonių ir atnaujinimų, simbolizuojantis amžiną gyvenimą ir atgimimą, buvo labai populiarus dailėje ir emblemikoje. Sietinas su Loreto litanijos invokacijomis į Mariją: „Pažymėtas fontanas“ (*Fons signatus*) ir „Vandens šaltinis“ (*Puteus aquarum*), neišsemiamos dvasinės energijos simbolis. Epigrama:

Nei slegiantis, nei smurtingas įtaisas, iš uolos išspaudžiantis vandenis. O iš vandens verpetų amžinas Dievo malonių verpetas, dosniai stokojantiems lašantis, [malonių] lašintoja MARIJA.⁸⁵

84 *Binarius Chalecianus*, p. 94.

85 *Ibid.*, p. 98.

23. Devintoji emblema

„[I]siskverbimas, nepažeidžiant substancijos“, p. 93

Ninth emblem “Penetration Not Violating the Substance”, p. 93

Vienuoliktoji leidinio emblema – „Vilna, drėgstanti mergeliška rasa“ [25 il.]. Ikonoje vaizduojami Kristaus lininiai marškiniai, nuo kurių varva dangiškoji rasa. Rasa simboline prasme artima lietui (dvasinės Dievo įtakos žemei simbolis), o kadangi iškrinta negirdimai anksti ryte ir blizga tartum perlai (Kristaus simbolis), dažnai laikoma dvasios simboliu⁸⁶. Lema: *Imbrificatio salutifera* („Išganinga liūtis“). Marškiniai, kurių išganingas audinys sudrėko nuo Atpirkėjo Šventčiausio kraujo ir atnešė pasauliui išganymo lietų. Vilna siejama su Dievo Avinėliu, Kristaus simboliu, kuris atperka pasaulio nuodėmes⁸⁷, o Marija vadinama „Vilnos audėja“. Epigrama:

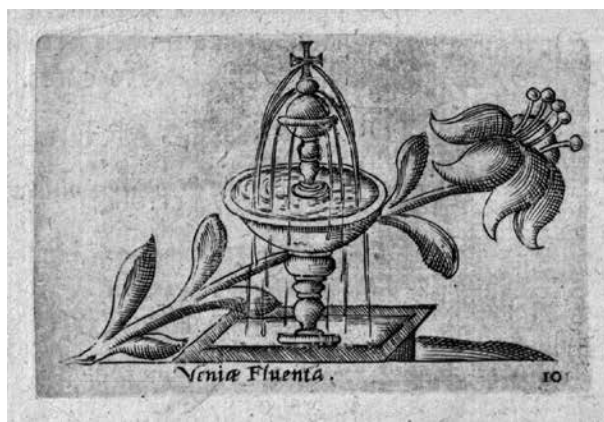
Ne krioklio vandenų gausmu, ne Mozės griautiniais, bet Kristaus kraujo rasa ant sudrėkintosios vilnos pasirodė malonių lietus, kurio priežastis yra MARIJOS motinystė.⁸⁸

Paskutinė, dvyliktoji, antrosios dalies emblema – „Trigubas laurų vainikas danguje“ [26 il.]. Ikonoje

⁸⁶ Udo Becker, *op. cit.*, p. 210.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 31.

⁸⁸ *Binarius Chalecianus*, p. 103.

24. Dešimtoji emblema

„Amžinas malonių lašėjimas ir kanalas“, p. 98

Tenth emblem “Perpetual Drip and Channel of Graces”, p. 98

vaizduojama ietis, pervėrusi tris laurų vainikus. Lauras – nemirtingumo simbolis, trys laurų vainikai čia įkūnija ir tris dorybes – tikėjimo, vilties ir meilės. Ietis yra tvirtumo dorybės atributas ir amžinybės simbolis⁸⁹. Ši ietis gali būti asocijuojama su Longino ietimi (kurios dūris į Kristaus krūtinę konstatavo jo mirtį), dar vadinama Šventąja ietimi, viena iš krikščioniškųjų relikvijų. Lema: *Bravium in agone* („Apdovanojimas už pergalę kovoje“). Lelijos sukryžiuojimas su ietimi simbolizuoja amžinybę. Epigrama:

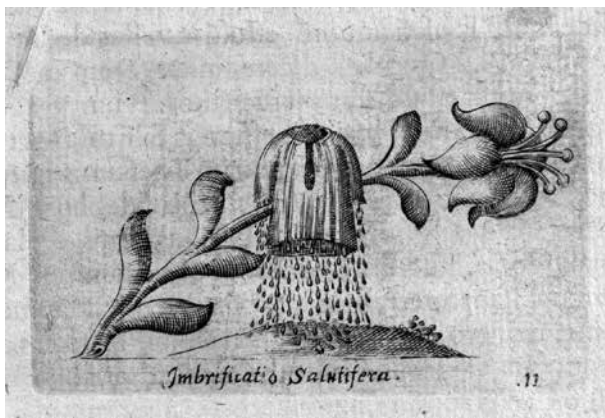
Kas siekia gauti nemirtingumo laurus, tesiekia trijų vainikų. Kad sąžinė neprikaišiotų, kad teisėjas nepamerkėtų, kad MARIJA nenusigręžtų.⁹⁰

Trumpai pristacius visas leidinio emblemas, matyti, kad jose visose vaizduojama lelija – visų raižinių jungiamasis vaizdinis elementas. Kiti emblemos simboliai atliepia emblemos turinį ir tiesiogiai siejasi su tekstine dalimi, kurioje plėtojami Marijos ir jos sūnaus Kristaus teologiniai slėpiniai. Ona Daukšienė taip pat atkreipė dėmesį, kad šiam kūriniui

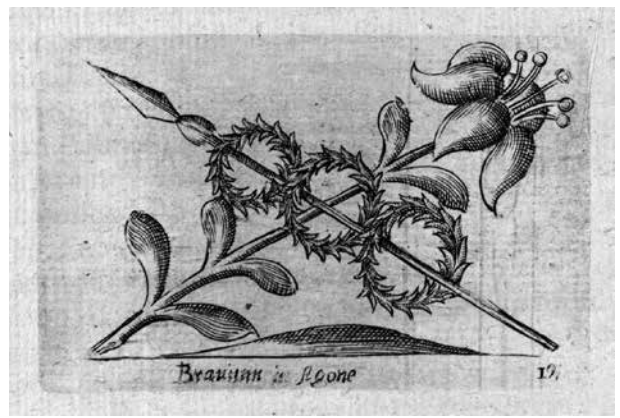
⁸⁹ Udo Becker, *op. cit.*, p. 92.

⁹⁰ *Binarius Chalecianus*, p. 108.

25. Vienuoliktoji emblema
 „Vilna, drėgstanti mergeliška rasa“, p. 103
 Eleventh emblem
 “Wool Damp with Maidenly Dew”, p. 103

26. Dvyliktoji, paskutinė antrosios dalies emblema
 „Trigubas laurų vainikas danguje“, p. 108
 Twelfth, last emblem of the second part
 “Triple Laurel Wreath in Heaven”, p. 108

būdingas dvinariškumas, nuolat pabrėžiamas veikalo sąrangos dualumas, nurodantis į dvinarius modelius – Senąjį ir Naująjį Testamentus, Dievo laiką iki Įsikūnijimo ir po, dieviškąją ir žmogiškąją Kristaus prigimtį, kristologiją ir mariologiją, ryški paslėpties ir atverties simbolika⁹¹. Tad šis Marijos slėpinius įkūnijantis spaudinys, pateiktas apmąstymų, maldos ir emblemų forma, yra dviejų maldingumo tradicijų – graikiškosios ir lotyniškosios – lydinys.

Akatistas – giedamosios formos liturginis kūrinys, tad įsiterpia dar vienas svarbus dėmuo – himnografija. Ši liturginė literatūra, būdama žmonių kūrinys, visuo met yra skirta Dievui. Kitaip tariant, ji juda tik viena kryptimi vertikaliai: iš apačios į viršų, nuo žmogaus – Dievui. Anot slavų kalbos LDK tyrėjo Sergejaus Temčino, vienintelėje himnografijoje nebuvo naudota rusėniškoji kalba – tik bažnytinė slavų, kreipimosi į Dievą, kalba (*lingua ad Deum*), ir taip buvo pabrėžiama išskirtinė jos pozicija: „ji buvo laikoma sakrališkiausia bažnytinės literatūros dalimi, t. y. sakraline literatūra

par excellence“⁹². Tad čia ir gali būti paaiškinamas Chaleckio pasirinktas kūrinio santykis su akatisto himnu kaip pačia aukščiausia Marijos gyvenimo pašlovinimo forma ir suderintas su Marijos liturginėmis maldos formomis, paplitusiomis Vakarų tradicijoje.

Autorius labai apgalvotai rinkosi įvaizdžius, tarsi kūrė savąjį Marijos įvaizdžių-slėpinių rinkinį, kuriam darniai susilydė dvi galingos vaizdais ir teksta pagrįstos tradicijos – vakarietiškoji ir bizantiškoji. XVI–XVII a. LDK tai buvo būdingas reiškinys. Kiekvieno parinkto įvaizdžio simbolinės reikšmės yra platesnės, paremtos gausiais palyginimais ir alegorijomis, išskleidžiančios daugybę vaizdingų nuorodų ir aluzijų į teologines Marijos interpretacijas. Šios knygos atspausdinimas Vilniaus tėvų bazilijonų spaustuvėje liudija ir tų tradicijų jungtį, jų unitiškumą. Vien dėl to leidinys savo struktūra yra unikalus ir daug sudėtingesnis nei įprasti XVII a. išpopuliarėję emblemų žanro rinkiniai.

Žvelgiant į šį kūrinį sodo ikonografijos aspektu, į pasirinktą ikonografinį simbolį leliją, Marijos

91 Ona Daukšienė, „Chaleckio Dvinaris arba dvi Lelijų puokštės...: vertimas ir komentarai“, LMT mokslininkų grupės projektas: „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (MIP-035/2015, vad. Jolita Liškevičienė), 2017-10-08.

92 Sergejus Temčinas, „Bažnytinės knygos rusėnų kalba ir religiniai identitetai slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse XIV–XVIII amžiuje: protestantų ir unitų tradicijos“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2011, nr. 28, p. 51.

27. Christoph Albrecht Vogel, Panegirikos antraštinio lapo iliustracija, 1644

Christoph Albrecht Vogel, illustration of the title page of the panegyric, 1644

įvaizdį, neabejotinai galime matyti visą „dieviškojo sodo“ įvaizdžių spektrą: nemažai simbolių tiesiogiai siejasi su sodo darbais, pavaizduotos beveik visos augalo augimo stadijos. Sėjimas, daigo sodinimas ir persodinimas, ūglių augimas, gėlės žydėjimas, gėlių skyrimas ir jų kvėpėjimas; vaisiaus užauginimas. Taip pat vaizduojamos pagrindinės sąlygos augti: vanduo – šulinys, fontanas, rasa, saulė ir lietus. Bent 10 šio leidinio emblemų galima tiesiogiai galime sieti su gamta. Tad Chaleckis, įkurdinęs Loreto Marijos namelį Valkininkuose, parengė knygelę „[v]isų dorybių kvapsniu dvelkiantį Marijos sodelį“.

Galime klausti: kas išraižė šias puikias emblemas ir iliustraciją? Beveik visi knygos raiziniai simboliniai, vaizduoja po vieną ar du simbolius, tad autorystę „pasufleravo“ didesnis visafigūris angelo atvaizdas, pradedantis Chaleckio kūrinių. Formaliai jį analizuojant pastebėtos analogijos su kitais to laiko vario raiziniais Vilniuje spausdintose knygose. Angelo veido traktavimas, kiek plataka nosis leido susieti aptariamąjį Chaleckio knygos raizinį su Vilniuje dirbusiu spaudų raizytoju Christophoru Albrechtu Vogeliu⁹³, kuris XVII a. viduryje sukūrė ir daugiau vario raizinių – leidinių iliustracijų. Jo raiziniams būdinga lengva ir lanksti linija, tai, kad vaizduojamų objektų apimtys modeliuojamos smulkiu kietu štrichu, o gylis išgaunamas štrichą languojant.

Vienas jo kūrinių atspausstas Aleksandro Jokūbo Wodorackio panegirikoje, skirtoje Kiškų giminei⁹⁴. Leidinį puošia didelis frontispisas, kuriame išraižytas statinys su riteriais, laikančiais vėliavas, o statinį vainikuoja angelo, laikančio Kiškų giminės insignijas, figūra [27 il.]. Ši signuota⁹⁵ didesnio formato antraštinio lapo graviūra ne tik išsiskiria vaizdavimo maniera – čia dailininko ranka išraižytas šriftas tik jam būdinga kai kurių raidžių rašyba⁹⁶. Raiziniui būdinga vaizduoti į viršų kylančių debesis; panašiai pavaizduotus debesis mato me ir dailininkui priskirtuose, bet nepasirašytuose vario raiziniuose, atspausduose knygose, kurios išleistos toje pačioje tėvų bazilijonų spaustuveje ir dedikuotos Vilniaus vyskupui Martynui Triznai⁹⁷.

93 *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1, sudarytoja A. Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 265; Edmundas Laucevičius, Birutė Rūta Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė XV–XIX a.*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 206, kat. nr. I. 280.

94 *Thesaurus illustrissimae Kiszkarum familii, <...>, ab Alexandro Iacobo Wodoradzki, notarii Osmianensis filio, representatus et dicatus*, Expressus Typis Academiae Vilnensis Societatis Iesu, A. D. 1644; aprašyta pagal: Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos spaustuovės leidiniai 1576–1805*: Bibliografija, Vilnius, 1979, p. 156, nr. 999.

95 Raizinio apačioje po iliustracija yra parašas: *Christophorij: Vogel sculpsit*.

96 Raidė „Y“ rašoma su dviem taškais virš jos, savitas skaičiaus 4 rašymas, užsibaigiantis gale užkelta kojele ir kt.

97 Antraštinis lapas knygoje: [Melchior Stanisław Sawicki], *Żaloba białych Lilij Tryznianskich po smierci Iasnje Wielmoznego Iegomości*

Kad Chaleckis galėjo bendrauti su spaudų raižytoju – visai nestebina. Jo tėvas Dimitrijus Chaleckis buvo Vilniaus pinigų kalyklos valdytojas, tad gerai žinojo ir pažinojo visus spaudų raižytojus, medalininkus ir auksakalius. Žinoma, kad auksakalys Jonas Dyla Savičius, nuo 1593 m. tapęs pinigų kalyklos vadovu, 1595 m. sukūrė D. Chaleckio vario žetonus⁹⁸. Chaleckiai Vilniuje Didžiojoje gatvėje turėjo namą, kuris galu rėmėsi į Auksakalių gildijos mūrnamį⁹⁹. Ir vėliau Mikalojus Kristupas Chaleckis gyveno šalia auksakalių. Iš literatūros žinoma, kad Vogelis kartu su kitais 13 Vilniaus amatininkų auksakalių 1655 m. persikėlė gyventi į Rytprūsius ir nuo 1663 m. dirbo Tilžėje, vedė liuteronę Dorotheą Kind, susilaukė dukters Annos Marijos (g. 1663 sausio 7 d.)¹⁰⁰. Tad Chaleckio kūrinių priskyrimas šiam spaudų ir iliustracijų raižytojui patvirtintų glaudų šių dviejų kūrėjų bendradarbiavimą, įgyvendintą *Chaleckio Dvinaryje*.

Knygoje pateikti kreipiniai į Mariją dailės istorijoje dažnai siejami su Nekaltosios Mergelės Marijos ikonografiniu tipu, kaip ir šioje knygelėje, kurią pradeda iliustruotas evangelinis įvykis – Apreiškimas Švč. Mergelėi Marijai per angelą Gabrielių, graviūroje perteiktas emblemiškai. Pats autorius rašo, kad knyga yra „kaip raktas į malonių, Mergelės nešiojamų iščiose, lobyną“, „kaip laiptai į aukštybes“¹⁰¹. Knyga – netipiškas LDK XVII a. pirmos pusės embleminio-teologinio

księdza Marciana Tryzny biskupa Malenskiego, coadiutora biskupstwa Wilenskiego... podkanclerzego W. K. L. <...>, w Wilnie: W Drukarni Oycow Bazyljanow w Monasteru S. Troycy, 1643, ir herbo iliustracija antraštinio lapo kitoje pusėje knygoje: [Jan Stanislaw Haraburda], *Lilietum Tryznarum... Martiano Tryzna... coadiutori episcopatus Vilnensis... M. D. L. procancellario, cum novis in ecclesia et repub. auctus honoribus Vilnam ingrederentur. <...>*, Vilnae: Typis Acad. S. I., 1642.

98 Edmundas Laucevičius, Birutė Rūta Vitkauskienė, *op. cit.*, p. 206.

99 Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 101.

100 Wolfgang Scheffler, *Goldschmiede Ostpreussens: Daten, Werke, Zeichen*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1983, p. 292.

101 „Chaleckis maldingam ir dievobaimingam skaitytojui“, (pagal: *Binarius Chalecianus*, p. B2).

tipo knygos pavyzdys, o jos autorius, galima spėti, – trečiojo ordino vienuolis, save vadinantis „mažiausiu Romos klientu“, fundatorius, išskirtinio išsilavinimo asmuo, kurio kūrybiniai gebėjimai, karštas pamaldumas ir „dvasios įkvėpimas“¹⁰² leido sukurti unikalų Marijai paskirtą veikalą.

APIBENDRINIMAS

Aptarotoji knyga *Chaleckio Dvinaris* – savitas į Mariją nukreiptų invokacijų rinkinys, sudarytas išplėstine emblemos forma. Tai dviejų dalių kūrinys, kiekviena jų turi po 12 emblemu, kurių kiekviena atitinkamai – po lemą, vario raižinio ikoną su išraižyta inskripcija ir prozine subskripcija. Šią įprastą tridalę kompoziciją papildo atskira citata su išplėtotu proziniu paaiškinimu ir dar trys platesni proziniai apmąstymai, įvardyti trimis nektaro lašais ir turintys po pavadinimą ir aiškinimą. Kitaip tariant, vieną embleminę struktūrą sudaro septyni atskiri moduliai, kurie kūrinyje susijungia į 24 emblemu sąrangą.

Kūriniui būdingas dvinariškumas, pabrėžiantis ne vien šio veikalo sąrangos dualumą, nurodantį į dvinarius modelius, bet ir simbolikos dualumą; be pagrindinės temos – Marijos šlovinimo ir visose emblemu ikonose vaizduojamos lelijos, – nuolat iškeliami Kristaus tema, parenkant atitinkamą simbolį. Kūrinių dalyje „Lelija gelmėje“ ir „Lelija saulės šviesoje“ remiasi akatisto himno struktūra. Akatisto himną sudaro 24 dalyje: dvylika kondakų (teologinė mintis ar pasakojimas iš Kristaus gyvenimo, susietus su Marijos gyvenimu) ir dvylika oikų (Marijos pasveikinimų ir pašlovinimų, susijusių su dangiška Marijos šlove ir jos vaidmeniu Išganymo istorijoje).

Vaizdinėje emblemos dalyje – ikonoje – daugiausia naudojami krikščioniškoje ikonografijoje nusistovėję

102 „Kreipimasis į knygelę“, kurioje jis rašo: „<...> Dvasios įkvėptą darbą Chaleckio, mažiausiojo Romos kliento, greičiau nei erelio sparnais nugabenk, garbingoji Knygele“ (pagal: *Binarius Chalecianus*, p. B2v).

simboliai, susiję su Marijos ir jos Sūnaus Kristaus prigmintėmis ir dieviškosiomis savybėmis, o invokacijos į Mariją pasirinktos iš daug platesnio šaltinių arealo, ryški Loreto litanijos ir Apreiškimo Dievo Gimdytojai akatisto įtaka; kūrinyje darniai susilydė lotyniškoji ir graikiškoji maldingumo tradicijos, sulaukė savitos autorinės interpretacijos.

Pagrindžiama prielaida, kad graviūrų dailininkas yra Vilniaus spaudų raizytojas – Christophas Albrechtas Vogelis, XVII a. vid. bendradarbiavęs su tėvų bazilijonų ir jėzuitų spaustuviomis.

Ši Chaleckio parengta knyga siejasi su konkrečia vieta – Valkininkų pranciškonų konventualų filija, Loreto Marijos nameliu, jo paties funduotu ir įrengtu siekiant įtvirtinti ir skleisti naujos formos maldingumą.

Gauta 2018 03 07

ŠALTINIAI

- 1830 m. pranciškonų bažnyčios Valkininkuose vizitacijos aktas, in: LMAVB, f. 273 – 144.
- [Canisius Petrus], *De Maria Virgine Incomparabili, et Dei Gentrice Sacrosancta. Libri quinque* <...>, Autore D. Petro Canisio Societatis Iesu Theologo, Ingolstadii, 1577.
- [Chalecki Mikołaj Krzysztof], *Binarius Chalcianus, sive duo manipuli Liliorum, voti, sacratiq[ue] sanctissimae Puerperae Dei. Videlicet: Manipulus, in Abyssu Dei, supernaturalis Excellentiae Mariae. Alter: Manipulus, in Aprico Naturalis, ac Moralis Perfectionis Mariae*, Vilnae: In Officina Typographica Patrum Basilianorum ad Edem SS. Trinitatis, 1642, [16], 55, 56–112 p.
- [Galecki Mikołaj Anton Junosz], *Strzała wiecznej szczęśliwości kresw dopędzająca w Wybornym biegu pobożnego życia Jaśnie Wielmożnego Jego Mości Pana P. Mikołaja Krzysztofa z Chalca Chaleckiego Woiewody Nowogrodzkiego, Wolkinickiego, Łepuńskiego etc. Starosty: podobieństwem iego herbowney Habdankowey, wystawiona w Kazaniu pogrzebowym dnia 11 Wrześniá Roku P. 1653. w Cudownym Loretańskim Wolkinickim Panny Naświętszey Domeczku od niego fundowanym y zakonowi Braciej S. Franciszka Conuentualium oddanym, przez Wielebnego Oyca Mikołaja Antoniego Junosza Galeckiego Doktora Pisma S., Regenta y Kaznodzieię Ordynariusza Holszańskiego tegoż Zakonu. Zá dozwozeniem Pasterskim Jaśnie Wielmożnego Jego Mści X. Biskupa Wileńskiego y Przełożonych Zakonnych, do Druku podana, w Wilnie w drukarni OO. Bazylianow S. Troycy, 1654.*

[Haraburda Jan Stanisław], *Lilietum Tryznarum... Martiano Tryzna... coadiutori episcopatus Vlnensis... M. D. L. procancellario, cum novis in ecclesia et repub. auctus honoribus Vlnam ingrederentur*. Per Ianussium Stanislaum Haraburda, eloquentiae aud., publico Academiae nomine exhibitum, Vilnae: Typis Acad. S. I., 1642.

Pranciškonų kronika, 1686–1843, in: VUB RS, f. 3, b. 291.

[Sawicki Melchior Stanisław], *Żaloba białych Lily Tryznianskich po śmierci Iasnie Wielmożnego Iegomości księdza Marciana Tryzny biscupa Malenskiego, coadiutora biskupstwa Wilenskigo... podkanclerzego W. K. L. Przez Malchera Stanisława Sawickiego, nauk wyzwolonych y phil. magistra, w Wilnie: W Drukarni Oycow Bazylianow w Monasteru S. Troyce, 1643.*

LITERATŪRA

- Aleksandravičiūtė Aleksandra, „Po gailistingosios Dievo Motinos skraiste: pilietinis sakralinio vaizdinio aspektas“, in: *Lietuvos menas permainų laikais*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002 (ser. *Kultūrologija*, 9), p. 94–109.
- Apreiškimo Švenčiausiajai Dievo Gimdytojai akatistas*, Kaunas: Kauno arkivyskupija, 2008.
- Becker Udo, *Simbolių žodynas*, vertė Laima Bareišienė, Vilnius: Vaga, 1995.
- Biedermann Hans, *Naujasis simbolių žodynas*, vertė Vilius Gibavičius, Vilnius: Mintis, 2002.
- Bieliauskas Pranas, *Valkininkų bažnyčia ir vienuolynas 1555–1957*, Trakai: Voruta, 2004.
- Čepienė Konstancija, Petrauskienė Irena, *Vilniaus Akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805*: Bibliografija, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos centrinė biblioteka, 1979.
- Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 3: *Stólecie XV–XVIII w układzie abecadłowym*, t. 3 (14), C. Kraków: Druk Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1896.
- Halecki Oskar, „Chalecki, Dymitr“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937, p. 247–249.
- Halecki Oskar, „Chalecki, Mikołaj Krzysztof“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937, p. 251–252.
- Iustus Lipsius Europae Lumen et Columen*, edited by Tournoy, J. de Landtsheer, J. Papy, Leuven: Leuven University Press, 1999 (ser. *Supplementa Humanistica Lovaniensia*, 15).
- Janonienė Rūta, „Vilniaus Dievo Motinos ikona ir jos kultas Švč. Trejybės cerkvėje“, in: *Menotyra*, Vilnius, t. 24, nr. 1, 2017.
- Laucevičius Edmundas, Vitkauskienė Birutė Rūta, *Lietuvos auksakalystė XV–XIX a.*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Lietuvos dailininkų žodynas: XVI–XVIII a.*, sudarytoja A. Paliušytė, t. 1, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Liškevičienė Jolita, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus leidinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
- Liškevičienė Jolita, „Didikas Miałklojus Kristupas Chaleckis ir jo literatūrinis palikimas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, kn. 40, p. 119–150.
- Maceina Antanas, *Saulės giesmė*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991 (ser. *Gyvoji dvasia*, 3).

- Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki. *Kompendium retoryczne, Wstęp i opracowanie* Jarosław Nowaszczuk, Marek Skwara, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009 (ser. *Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia*, t. (813) 739).
- Paknys Mindaugas, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Patiejūnienė Eglė, *Brevitas Ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Pätzold Alexandra, *Der Akathistos-Hymnus: die Bilderzyklen in der byzantinischen Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*, Wiesbaden: Steiner Franz Verlag, 1989 (ser. *Forschungen zur Kunstgeschichte u. christlichen Archäologie*, 16).
- Pelc Janusz, *Barok: epoka przeciwieństw*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004.
- Pelc Janusz, *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków: Universitas, 2002.
- Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500, sudarytojas Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017.
- Račiūnaitė Tojana, „Stebuklingasis atvaizdas ir jo aplinka. Loreto Švč. Mergelė Marija iš Valkininkų“, in: *Acta academiae artium Vilnensis*, Vilnius, 2009, t. 52: *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 7–30.
- Račiūnaitė Tojana, „Valkininkų Loreto atvejis: Švč. Mergelės Marijos statulėlė ir jos aplinka“, in: *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Ramonienė Dalia, *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Rimša Edmundas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999.
- Scheffler Wolfgang, *Goldschmiede Ostpreussens: Daten, Werke, Zeichen*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1983.
- Temčinas Sergejus, „Bažnytinės knygos rusėnų kalba ir religiniai identitetai slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse XIV–XVIII amžiuje: protestantų ir unitų tradicijos“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2011, nr. 28.
- Temčinas Sergejus, „Skorina ir Lietuva. Mažoji kelionių knygelė ir Apaštalų darbai ir laiškai“, in: *Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500*, sudarytojas Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017, p. 69–77.
- XVII a. *Lietuvos lenkiškos knygos*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998.
- XVII a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

THE GARDEN OF THE IMAGES OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN CHALECKI BINARY¹⁰³ (1642)

Jolita Liškevičienė

SUMMARY

KEYWORDS: Mikołaj Krzysztof Chalecki, literature of the Grand Duchy of Lithuania of the first part of the 17th century (in Latin), devotional literature, emblem, Our Lady of Loreto, Akathist, Valkininkai, Chalecki's Binary, meditations books.

The article analyzes the book *Binarius Chalecianus sive due Manipuli Liliorum...* (*The Chalecki Binary, or Two Bouquets of Lilies*) by Mikołaj Krzysztof Chalecki (ca. 1589–1653) published “in Vilnius, in the printing house of the Basilian fathers at the Church of the Holy Trinity, in the year of the Lord 1642” and dedicated to the Blessed Virgin Mary. This work is a unique collection of invocations to Mary, compiled in an extended emblem form. The book is divided into two parts, each consisting of twelve emblems. Each emblem is comprised of a lemma, a copper-engraved icon (*pictura*) with an inscription, and a prose subscription. This customary three-part composition is supplemented by a separate quote with an extended prose explanation and another three wider prose reflections, so-called three drops of nectar, each having a title and an explanation. In other words, an emblem's structure consists of seven separate modules, which form a construction of 24 emblems in the work.

The work is characterized by binarity, and not only the duality of the structure of the work related to binary models, but also the duality of symbolism is underlined. In addition to the key theme – the praise of Mary and the lily represented in all icons of the emblems, – the theme of Christ is constantly emphasized with an adequate symbol. The chosen parts of the said work – “The Lily in Depths”

¹⁰³ The article is prepared according to the programme “The Allegories and Emblems of Mikołaj Krzysztof Chalecki's Profession of Faith” by a group of scholars (MIP-035/2015, led by Jolita Liškevičienė), funded by the Research Council of Lithuania.

and “The Lily in Sunlight” – correspond to the structure of the Akathist Hymn. This hymn widespread in the Byzantine tradition consists of 24 parts: twelve kontakia (a theological idea or a story from the life of Christ related to the life of Mary) and twelve oikoi (laudations and praises of Mary associated with her heavenly glory and her role in the history of Salvation); the hymn is both Mariological and Christological. In the visual part of the emblem, symbols associated with the qualities of Mary and her son Christ established in Christian iconography are mainly used, meanwhile the invocations to Mary are chosen from a much wider pool of sources, where the influence of the litany of Loreto and the Akathist of the Revelation to Theotokos is distinct; the Latin and Greek traditions of piety are harmoniously combined in this work and have acquired an original interpretation.

The text provides grounds to presume that the Vilnius-based printmaker Christoph Albrecht Vogel, who collaborated with the Basilian and Jesuit printing houses in the middle of the 17th century, is the author of the engravings in this work.

The booklet compiled by Chalecki is related to a concrete place – the Valkininkai filial monastery of the Conventual Franciscans of the Grand Duchy of Lithuania, as well as the cabin of Our Lady of Loreto endowed and furnished by the noble Mikołaj Krzysztof Chalecki and his wife, and the image of Mary, aimed to establish and disseminate a piety of new form.